

Derleyen AYŞE GÜL ALTINAY
Vatan, Millet, Kadınlar

AYŞE GÜL ALTINAY 1971 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokulu Diyarbakır'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da okudu. Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile Sosyoloji dereceleri aldı. ABD'de Duke Üniversitesi'nde Kültürel Antropoloji doktorası yaptı. Halen Sabancı Üniversitesi'nde kültürel çalışmalar, antropoloji ve toplumsal cinsiyet üzerine dersler veriyor. *The Myth of the Military Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey* (Ordu-Millet Miti: Türkiye'de Militarizm, Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim) isimli kitabı 2004 yılında Palgrave-Macmillan tarafından yayımlandı.

İletişim Yayınları 642 • Bugünün Kitapları Dizisi 60

ISBN-13: 978-975-470-802-8

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-5. BASKI 2000-2013, İstanbul

6. BASKI 2016, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Asude Ekinci

BASKI ve CILT Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen AYŞE GÜL ALTINAY

Vatan, Millet, Kadınlar

i l e t i Ő i m

KAPAK RESMİ

Muteber Yüĝnük'ün dokuz adet resimden oluşan

*... doğumla başlayan öykülerimizde
kapatmadan pencerelerimizi
dışarıdan içeriye
ve kapatmadan kapımızı
içeriden dışarıya
çiçeklerle donanarak
ve çiçeklerle donatarak
ön ve arka bahçelerini
evimizin
rengarenk
ölene dek...*

isimli sergisinden alınan beş numaralı resim.

Kitapta yer alan makalelerin orijinallerinin künyeleri Őu Őekildedir:

- Sylvia Walby "Woman and Nation" / "Kadın ve Ulus", *International Journal of Comparative Sociology*, 1992, cilt 33, no. 1-2, s. 81-100. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Sylvia Walby'ye ve Brill Academic Publishers'a (Leiden-Hollanda) teşekkür ederiz.]
 - Joane Nagel "Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations" / "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun InŐasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", *Ethnic and Racial Studies*, 1998, cilt 21, no. 2, s. 242-269. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Joane Nagel'e ve Taylor and Francis Ltd.e (İngiltere) teşekkür ederiz.]
 - Partha Chatterjee "The Nationalist Resolution of the Women's Question" / "Kadın Sorununa Milliyetçi  z m", K. Sangari ve S. Vaid (der.) *Recasting Women: Essays in Indian Colonial History* içinde, 1990, New Brunswick, N. J., Rutgers University Press. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için, Partha Chatterjee'ye ve Kali for Women'a (Yeni Delhi-Hindistan) teşekkür ederiz.]
 - Afsaneh Najmabadi "The Erotic Vatan (Homeland) as Beloved and Mother: To Love, To Possess, and To Protect" / "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak", *Comparative Studies in Society and History*, 1997, cilt 39, no. 4, s. 442-467. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Afsaneh Najmabadi'ye ve Cambridge University Press'e (İngiltere) teşekkür ederiz.]
 - Cynthia Enloe "Feminism, Nationalism and Militarism: Wariness Without Paralysis" / "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm", Constance R. Sutton (der.) *Feminism, Nationalism and Militarism* içinde, 1995, Association for Feminist Anthropology/American Anthropological Association. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Cynthia Enloe'ya ve American Anthropological Association'a (ABD) teşekkür ederiz.]
 - Rubina Saigol "Militarisation, Nation and Gender: Women's Bodies as Arenas of Violent Conflict" / "Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Őid-detli atıŐma Alanları Olarak Kadın Bedenleri", Zia Mian ve I. Ahmad (der.) *Making Enemies, Creating Conflict: Pakistan's Crises of State and Society* içinde, 1998, Mashal Books. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Rubina Saigol'a ve Mashal Books'a (Lahore-Pakistan) teŐekk r ederiz.]
 - Lale Yalçın-Heckmann ve Pauline van Gelder "Das Bild der Kurdinnen im Wandel des politischen Diskurses in der Türkei der 90'er Jahre - einige kritische Bemerkungen" / "90'larda Türkiye'de Siyasal S ylerin D n Ő m  erevesinde Kürt Kadınlarının İmajı: Bazı Eleştirel Değerlendirmeler", C. Borck, S. Hajo ve E. Savelsberg (der.) *Kurdistan: Geschlechterverhältnis und Globale Interaktionsprozesse* içinde yer alacak, *Kurdologie* Reihe 3, Lit Verlag, Münster. [Makaleyi kullanmamıza izin verdikleri için Lale Yalçın-Heckmann ve Pauline van Gelder'e teşekkür ederiz. Makale *Birikim* dergisinin 119. sayısından (1999) alınmıŐtır.]
-

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	9
Yeni Baskıya Önsöz.....	11
Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm	
Ayşe Gül Altınay.....	15
<i>Kadınlık ve Erkeklik Üzerinden Milliyetçiliği Anlamak</i>	33
Kadın ve Ulus	
Sylvia Walby.....	35
Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik	
Joane Nagel.....	65
Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm	
Partha Chatterjee.....	103
<i>Vatan, Aile, Cinsellik</i>	127
Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak	
Afsaneh Najmabadi.....	129
<i>Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950</i>	
Selda Şerifsoy.....	167

Askerlik ve Militarizm	201
Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm	
Cynthia Enloe.....	203
Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri	
Rubina Saigol.....	227
Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen	
Ayşe Gül Altınay.....	261
1990'lar Türkiye'sinde Kadınlar, Siyaset ve Milliyetçilik	295
Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına... 1990'larda Bir "Türk Kızı": Tansu Çiller	
Meltem Ağduk.....	297
'90'larda Türkiye'de Siyasal Söylemin Dönüşümü Çerçevesinde Kürt Kadınlarının İmajı: Bazı Eleştirel Değerlendirmeler	
Lale Yalçın-Heckmann ve Pauline van Gelder.....	325
Mecliste Başörtüsü Düşümü	
Esra Özyürek.....	357

Teşekkür

Bu kitap muhteşem bir grup çalışması sonucu elinize ulaştı. Aşağıda isimlerini sayacağım insanlar yalnızca emekleriyle değil, pozitif enerjileri ve heyecanlarıyla zorlu bir projenin sonuçlanmasını mümkün kıldılar.

İlk ve en önemli teşekkür İletişim Yayınları editörlerinden Tansel Güney, Asena Günal ve Elçin Gen'e. Tansel olmasaydı bu kitap da olmazdı. Bundan bir yıl kadar önce, onun görüşleri, heyecanı ve desteği ile başladı her şey. Devamında da editör ve çevirmen, ama en başta dostum olarak imzasını her sayfaya attı. Ondan çok şey öğrendim; öğrenmeye devam ediyorum. Asena, kitap için verdiği öneriler, uyarılar ve destek bir yana dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda yayıncı ve yazarla iletişimimizi sağlamak gibi zor bir görevi üzerine aldı, ve olabilecek en iyi şekilde sonuçlandırdı. Sınırlı bir bütçeyle bu kadar çok yazı çevirebildiysek, onun sayesinde! Elçin, çalışmaya en son ve zorlu aşamasında katıldı ve sessiz sedasız harikalar yarattı. Çeviriler ve yakalamaya çalıştığımız ortak dil, Tansel'in ve onun emeği, bilgisi ve becerisiyle şekillendi. Elçin ve Asena aynı zamanda teknolojik becerileriyle şehirler ve kıtalar-aşırı iletişim zorluklarını aşmamıza yardımcı oldular ve benim son güne kadar çalışmanın içinde olabilmemi sağladılar.

Esra Özyürek'le arkadaşlığımızın onuncu yılını çok özel bir ortak çalışmayla kutlamış olduk. Meltem Ağduk ile tanışmak ise benim için bu sürecin en önemli kazanımlarından, en keyifli yanlarından biri oldu. Esra ve Meltem, bana arkadaşlığın ve birlikte çalışmanın birarada olabileceğini ve çok güzel olabileceğini tekrar gösterdiler. Sizin sayenizde geleceğe ve kadın arkadaşlıklarına olan inancım arttı. Gönülden teşekkürler!

Muteber Yügnük, çok saygı duyduğum ve çalışmalarını takdirle izlediğim bir sanatçı ve aktivist olmasının yanı sıra çok değerli bir dost. Birbirimizi acıtmadan, ama acılarımızı da gizlemeden bu topraklarda güzel bir gelecek hayal edebileceğimize inandırdı beni. Ve daha birçok şeye... Varlığı, dostluğu, ve sanatını bu güzel kapakla hepimizle paylaşmayı kabul ettiği, dahası bunun için hiçbir karşılık beklemeden emek verdiği için müteşekkirim.

Selda Şerifsoy'a kendisi için çok zor bir zamanda bu yazıyı yazmak için vakit ayırdığı, Lale Yalçın-Heckmann ile Pauline van Gelder'e daha önce *Birikim*'de çıkmış yazılarını kitaba almamıza izin verdikleri için çok teşekkür ediyorum. Aksu Bora'ya da kitaba baştan beri verdiği destek, tüm yoğunluğuna rağmen bizim için ayırdığı zaman ve güzel çevirisi için çok teşekkürler!

İletişim Yayınları'na, özellikle de Tanıl Bora'ya, bu çalışmayı destekledikleri için, Abdullah Onay'a ve Birsen Talay'a ise misafirperverlikleri ve her türlü yardımları için çok teşekkür ediyorum.

Bana bu süreçte -ve her zaman- gösterdikleri sevgi ve anlayış, verdikleri sonsuz destek için Nusret Karayazgan, Erdal Karayazgan ve Hakan Altınay'a müteşekkirim. Sizin imzalarınız da benim hayatımın her sayfasında...

Yeni Baskıya Önsöz

Ayşe Gül Altınay

Vatan-Millet-Kadınlar'ın yeni baskısı kitabın işaret ettiği tartışmalar açısından son derece hareketli bir döneme denk geliyor. Geçtiğimiz üç yılda bu konuda yapılan çalışmaların önemli ölçüde artmış olması çok sevindirici. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının öğrenciler arasında (hem lisans hem yüksek lisans düzeyinde) yaygınlaşıyor olması ayrıca sevindirici. Bu durum, yeni ve farklı bilgi kaynaklarının gün ışığına çıkmasını hızlandırıyor. *Vatan-Millet-Kadınlar*'ın Giriş yazısında kısaca bahsi geçen Ermeni feminist Hayganuş Mark üzerine en kapsamlı bilgiye Boğaziçi Üniversitesi lisans ve yüksek lisans öğrencileri Melissa Bilal, Lerna Ekmekçioğlu ve Belinda Mumcu sayesinde ulaştık (Bilal v.d. 2001). Bu yazıda, Bilal, Ekmekçioğlu ve Mumcu okuyucuya Hayganuş Mark'ı tanıtmakla kalmayıp son derece önemli bazı sorunsalların da altını çiziyor; kadınlar arası iktidar ilişkilerinin tarihsel olarak nasıl biçimlendiği ve bugüne nasıl yansdığı konusunda üzerinde durulması gereken gözlemlerde bulunuyorlar.

Feminist çalışmalardaki artışı *Tarih ve Toplum* ile *Toplumsal Tarih* dergilerinden (özellikle de Mart özel sayılarından) izlemek mümkün. Bu dergiler, hem kadın tarihi alanında yapılan yeni araştırmaları okuyucuya taşımaya, hem de feminist tarih-

yazımı üzerine tartışmaların derinleşmesine katkıda bulunmaya devam ediyorlar. Ne yazık ki, toplumsal cinsiyet bağlamında çok önemli diğer bir araştırma alanı olan *erkeklik* henüz tarih çalışmalarına damgasını vurmuş değil. Az sayıda istisna dışında, tarih yazarlarının çoğu erkeklere cinsiyetsiz bireyler, genel tarihe ise cinsiyetsiz bir süreç olarak bakmaya devam ediyorlar. Erkeklere yalnız “insan” olarak değil, “erkek” olarak da bakılmaya ve farklı erkeklikler araştırılmaya başlandığında tarih şüphesiz ki çok farklı yazılacak. Ayrıca, bu dergilerin artan kadın tarihi yazılarına bakınca insan düşünmeden edemiyor: Türkiye’deki toplumsal cinsiyet çalışmaları ağırlıklı olarak tarih alanında mı yapılıyor, yoksa diğer alanlardaki çalışmalarını biraraya getiren, yayınlanmalarına vesile olan dergiler mi yok?

Neyse ki dergiler olmasa bile başka vesileler var. Hem kadın tarihi, hem de kadın ve milliyetçilik bağlamında yeni ve önemli bazı yazılar Tanıl Bora’nın derlediği *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* ciltlerinde çıktı (Berktaş 2001 ve 2002, Os 2001, Saktanber 2001, Sirman 2002). Daha yakın döneme bakan ve etnografiyle sözlü tarihin ön plana çıktığı yeni çalışmalar ise iki feminist derlemede toplandı (İlyasoğlu ve Akgökçe 2001, Bora ve Günel 2002). Her iki kitap da feminizmin dinamik bir araştırma ve siyaset gündemi olduğunu, üstelik bu gündemin büyük şehirler ve bildik isimlerle sınırlı yürümediğini gözler önüne seriyor. Yeni bilgi kaynakları ve bilgi oluşturma yöntemlerini arayan bu iki derleme, yazıların içeriği kadar bu çabaları ile de dikkat çekiyorlar. Benzer bir çaba, cinsellik politikaları, “farklı” olanın dışlanma mekanizmaları, kadın dili ve kadına yönelik şiddet gibi konuları ele alan çok sayıda yeni yayında da göze çarpıyor (Ataman 2001, Bingölçe 2001, Halis 2001, Hocaoğlu 2002, Özbay ve Soydan 2003, Selek 2001, Yıldırım 2001).

Tüm bunlar çok sevindirici. Ancak hâlâ çok ciddi eksiklerimiz var. Örneğin, *Vatan-Millet-Kadınlar*’ın altını özellikle çizdiği bir alan karanlıkta kalmaya devam ediyor: Ordular, savaşlar, ve militarizm. Türkiye’nin yakın tarihine damgasını vuran askerî darbelerin, 1984 sonrasında yaşanan savaşın, ağırlıklı ola-

rak erkeklerden oluşan ordunun, ve eğitimden siyasete her alanda hayatımızı şekillendiren militarizmin Türkiye'deki kadınlık ve erkeklik deneyimleri için ne anlama geldiğini henüz yeterince tartışmıyoruz ve araştırmıyoruz. Oysa, 11 Eylül 2001 sonrasında hızla militarize olan dünya siyaseti, Afganistan ve Irak savaşları, Türkiye'nin Irak'a asker gönderme planları ve Kürt sorununun tekrar silahların konuşacağı bir zemine taşınma olasılığı militarizmi tartışmayı ve alternatif bakış açıları geliştirmeyi daha da acil ve önemli kılıyor. Umuyorum bu kitapta da makalesi bulunan feminist araştırmacı Cynthia Enloe'nun Türkçe'ye çevrilen iki kitabı ve Ekim ayında İstanbul ve İzmir'de yapacağı konuşmalar bizlere bu konuda ilham verir ve yeni tartışma alanları yaratmamıza vesile olur.¹

Vatan-Millet-Kadınlar'ın ilk baskısı bizleri çok sevindiren tepkiler aldı. Benim için en önemli kazanç birçok genç araştırmacı ile bu kitap aracılığıyla tanışmak oldu. Yeni baskının başka buluşmaları mümkün kılması dileğiyle...

Eylül 2003

KAYNAKÇA

- Ataman, Kutluğ (2001) *Peruk Takan Kadınlar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2001) "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm" *Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 1, der. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 348-360.
- (2002) "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", *Modernleşme ve Batıcılık: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 3, der. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları s. 275-285.
- Bilal, Melissa, Lerna Ekmekçioglu ve Belinda Mumcu (2001) "Hayganuş Mark'ın (1885-1966) Hayatı, Düşünceleri ve Etkinlikleri: 'Feminizm: Bir Adalet Fermanı'", *Toplumsal Tarih*, 15(87): 48-56.
- Bingölçe, Filiz (2001) *Kadın Argosu Sözlüğü*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, Aksu ve Asena Günel (2002) *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, Ayşe (2000) *Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

1 Çitlembik Yayınları Enloe'nun *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler (Bananas, Beaches and Bases)* adlı kitabını yayınladı. İletişim Yayınları ise *Maneuvers (Manevralar)* kitabını yayına hazırlıyor. Cynthia Enloe'nun Türkiye ziyareti ise Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Programı tarafından planlanıyor.

- Halis, Müjgan (2001) *Batman'da Kadınlar lyor*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hocaoğlu, Murat (2002) *Eřcinsel Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- İlyasoğlu, Aynur ve Necla Akgökçe (2001) *Yerli Bir Feminizme Dođru*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Os, Nicole A.N.M. van (2001) "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", *Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 1, der. Mehmet . Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 335-347.
- Özbay, Cenk ve Serdar Soydan (2003) *Eřcinsel Kadınlar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Saktanber, Ayşe (2001) "Kemalist Kadın Hakları Söylemi", *Kemalizm: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 1, der. Mehmet . Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 323-343.
- Selek, Pınar (2001) *Maskeler, Süvariler, Gacılar*, İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Sirman, Nükhet (2002) "Kadınların Milliyeti", *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 4, der. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 226-244.
- Yıldırım, Fgen (2001) *Fahiřeliđin teki Yüzü*, İstanbul: Metis Yayınları.